

Lilita Vanaga

EDUARDS VOLTERS (1856–1941) LATVIJAS ETNOLOĢIJAS KOPAINĀ 19. GS. 80.–90. GADOS*

Baltu kultūras pētnieka Eduarda Voltera ievērojamā jubileja 2006. gadā rosināja no jauna pārskatīt Latvijas etnoloģijas vēsturē svarīgo 19. gs. 80.–90. gadu posmu un E. Voltera vietu un lomu šajā periodā, jo daudzpusīgā zinātnieka devums līdz šim nav pietiekami apzināts, izprasts un novērtēts. Šis raksts ir mēģinājums pietuvoties E. Voltera ieguldījuma un ietekmes izpratnei, jo pilnīgākai aintai jāskata vēl daudzi svarīgi avoti, kas glabājas nepublicēto avotu krātuvēs: Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva Sanktpēterburgas filiālē 178. (E. Voltera) fondā u.c. fondos, Krievu ģeogrāfijas biedrības arhīvā Sanktpēterburgā.¹

Karls Eduards Gotfrīds Volters² dzimis 1856. gada 19. martā Rīgā Āgenskalna aptiekāra Aleksandra Voltera ģimenē. Īpatnēji, ka līdz pat mūsdienām, vismaz viņa dzimtenē Latvijā, nav noteikta viedokļa par E. Voltera tautību. Viņš dēvēts par vācieti, latvieti, pat lietuvieti, kurš pratis latviešu valodu.³ Savukārt Lietuvā E. Volters dažkārt saukts par “vācu izcelsmes latvieti, kurš prot lietuviešu valodu”. Šīs biogrāfiskās detaļas noskaidrošana varētu precizēt skopās ziņas par viņa sākotnējo valodu prasmi, priekšzināšanām par latviešu un lietuviešu tradicionālo kultūru, motivāciju zinātniskās karjeras virzībai cariskās Krievijas apstākļos utt.

Diemžēl ziņas par E. Voltera vecākiem un dzīves apstākļiem Rīgā ir ļoti skopas. Vairākos biogrāfiskos aprakstos⁴ minēts, ka E. Volters cēlies no pazīstamas Kurzemes baltvācu mācītāju Volteru dzimtas. Šis dzimtas redzamākais pārstāvis bija Cīravas un Vērgales mācītājs Johans Kristofs Volters (*Johann Christoph Wolter*, 1773–1858), Eduarda Voltera vectēva brālis. J. K. Volteram bija lieli nopelni latviešu izglītības veicināšanā Kurzemē 19. gs. pirmajā pusē, un arī mūsdienās viņš tiek dēvēts par Kurzemes skolu tēvu.⁵ Agrīnās E. Voltera biogrāfijas

* LETONIKA Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas “Letonika” ietvaros.

Bijusī Vidzemes guberņas ģimnāzija, kurā mācījies E. Volters. Mūsdienās Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs Rīgā, Pils laukumā 2. No: *Štamgute I*. Rīga 20. gadsimta sākuma pastkartēs. Rīga, 2000, 55. lpp.

autors bija skolotājs un etnogrāfs K. Pētersons (pseudonīms – Auziņu Kārlis), kurš personiski pazina E. Volteru un sadarbojās ar viņu. Par Voltera vācu izcelsmi savā laikā brīnījās J. Endzelīns, kurš 20. gs. 20. gados ieviesa uzvārda *Volteris* rakstību.⁶ Var izteikt pieņēmumu, ka E. Volters nepievērsa īpašu uzmanību savai tautībai, publikācijās latviešu un lietuviešu valodā pat netieši norādot, ka ir latvietis. Tam varēja būt daudzi iemesli, kurus šeit nav iespējams iztirzāt. Lielāku precizitāti E. Voltera biogrāfijas neskaidrajos jautājumos, protams, ienestu īpaši tiem veltītas arhīvu studijas.⁷

Jau 1875. gadā E. Volters atstāja Rīgu, studēja salīdzināmo un slāvu valodniecību Leipcigas, Tērbatas, Sanktpēterburgas, Harkovas, Maskavas universitātēs. Par viņa mūža darbu kļuva daudzpusīgas baltistikas studijas Sanktpēterburgā, no 1918. gada – Lietuvas Republikā. Taču vairāk vai mazāk intensīva saistība ar Latviju⁸ pastāvēja visu E. Voltera dzīves laiku. 1918. gadā E. Volters pēc īslaicīga apcietinājuma čekā pameta Pēterburgu, un kopš tā laika par viņa daudzpusīgā zinātniskā darba un mājas vietu kļuva Lietuva.⁹ E. Volters miris 1941. gada 14. decembrī Kauņā. Luterāņu kapsētas daļai, kur atradies E. Voltera kaps, vēlāk pāri uzbūvēts ceļš.

Lai spilgtāk iezīmētos E. Voltera darbības un devuma nozīme Latvijas (ne tikai latviešu) etnoloģijas zinātnes attīstības kontekstā, jāpiemin dažas zinātnisko pētījumu organizatoriskās struktūras un

tematikas kopējās īpatnības 19. gs. otrajā pusē. Kad E. Volters uzsāka savu zinātnisko un pedagoģisko darbību, atsevišķas zinātņu nozares (t.sk. – etnoloģija/etnogrāfija/folkloristika) vēl tikai veidojās, nozaru robežas bija plūstošas. Ar jēdzieniem “etnogrāfija”, “etnoloģija”, “Volkskunde” (vācvalodīgajās zemēs), “родиноведение” (Krievijā) apzīmēja arī folkloru (t.s. tautas gara mantas Latvijā), nereti arī etnisko un vēsturisko ģeogrāfiju, dialektoloģiju u.c. Raksturīgi, ka tieši valodnieki šajā laikā bija vieni no redzamākajiem valodas un kultūras ziņā atšķirīgu tautu pētniekiem.

Humanitāro augstskolu un akadēmiskās zinātnes institūciju tai laikā Latvijā vēl nebija. Galvenie latviešu tautas kultūras un valodas pētniecības centri cariskajā Krievijā atradās Sanktpēterburgā: 1724. gadā dibinātā Zinātņu akadēmija un 1845. gadā dibinātā Krievu ģeogrāfijas biedrība (KĢB). No 1869. gada iniciatīvu Baltijas guberņu latviešu etnogrāfiskajā izpētē no KĢB pārņēma Maskavas universitātes paspārnē 1863. gadā nodibinātā Dabaszinātņu, antropoloģijas un etnogrāfijas draugu biedrība (DAEB). Šī biedrība organizēja vēsturisko Friča Brīvzemnieka 1869. gada ekspedīciju, kas ievadīja nepieredzētu uzplaukumu etnogrāfisko pirmavotu vākšanā pašu latviešu spēkiem.

Kurzemes guberņā un Vidzemes guberņas latviešu daļā vairāk vai mazāk aktīvi darbojās pēc etniskā principa izveidojušās biedrības, kas pievērsās latviešu pētniecībai. Tādu biedrību nebija Vitebskas guberņas latviešu daļā – dēvētā par poļu Vidzemi vai Inflantiju, vēlākā Latgalē. Vācbaltu biedrību vidū latviešu kā “zemnieku tautas” pētījumu jomā ilgstoši dominēja 1824. gadā dibinātā Latviešu literārā biedrība (*Lettisch-literarische Gesellschaft*) ar starptautiski atzītu pētnieku A. Bilenšteinu priekšgalā. E. Volteram Sanktpēterburgas periodā bija sakari ar minēto u.c. biedrībām, taču tos nevar saukt par intensīviem un ilgstošiem. Ciešāka personiska sadarbība E. Volteram izveidojās ar A. Bilenšteinu, piedaloties darba “*Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*” (Sanktpēterburga, 1892) rediģēšanā un tehniskā sagatavošanā; ar latviešu mitoloģijas pētnieku R. Auniņu; 1882. gadā ekspedīcijas laikā – ar G. Manteifeli; 1887. gadā – ar arheologu J. Dēringu Apūles (*Apuoles*) pilskalna meklējumos.

Latviešu sabiedriskajā un kultūras vidē arvien jūtāmāka kļuva Rīgas Latviešu biedrības (dib. 1868. g.) Zinību komisijas un Jelgavas Latviešu biedrības (dib. 1872. g.) Rakstniecības nodaļas darbība. Etnogrāfisko materiālu vākšanas un pētniecības darbu, protams, veica arī atsevišķi interesenti ārpus šiem centriem un biedrībām – K. Pētersons, D. Ozoliņš u.c.

Tāpēc ir nozīmīgi, ka E. Volters sāka un līdz 1918. gadam turpināja savu zinātnisko karjeru tieši cariskās Krievijas metropolē Sanktpēterburgā, jau no 1882. gada rosīgi iesaistoties arī Krievu ģeogrāfijas bied-

Eduards Volters 19. gs. 90. gados.
No: Austrums, 1892

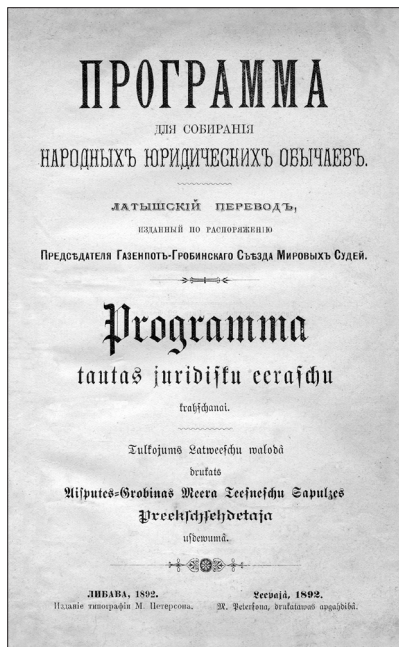
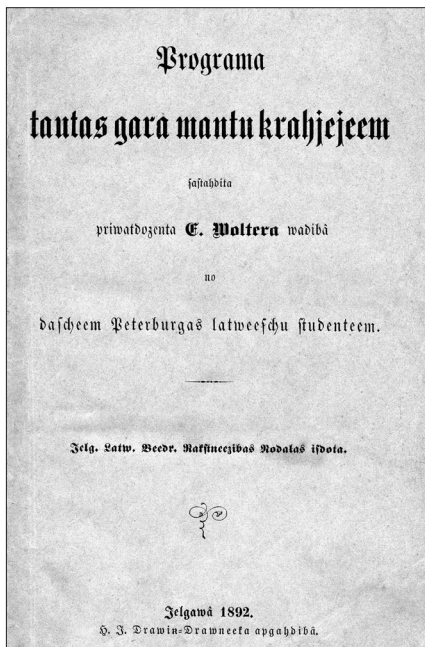
rības darbā. Jāpiemin, ka šajā biedrībā Latvijas teritorijas iedzīvotāju valodas un kultūras daudzpusīgai izpētei bija cienijama priekšvēsture jau kopš akadēmiķa A. J. Šēgrēna pirmās ekspedīcijas (1846. g.) pie Ziemeļkurzemes un Ziemeļvidzemes lībiešiem. 1869. gadā ekspedīcijā uz Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajiem apvidiem (Latgali) biedrības uzdevumā devās J. Kuzņecovs (Kalējs), taču KĢB nesagaidīja no šī pētnieka ātrus apkopojošus rezultātus. 19. gs. 80.–90. gadi ir laikposms, kad E. Volters šajā biedrībā bija gandrīz vienīgais un galvenais baltu valodu speciālists, līdz ar to uzņēmās gan materiālu vākšanas organizatorisko, gan pētniecisko darbu, kas saistījās ar Krievijas impērijas ziemeļrietumu guberņās (t.sk. Vitebskas guberņā) dzīvojošo baltu tautu izzināšanu.

E. Voltera pirmais uzdevums bija turpināt biedrības aizsākto tā dēvētās poļu Inflantijas atklāšanu zinātniskiem pētījumiem. 1882. un 1884. gada ekspedīcijās viņš apmeklēja daudzas Latgales muižas, mācītājus, pagastu rakstvežus, zemniekus. Dažādos izdevumos izkaisītās publikācijas, informatīvie ziņojumi un jo īpaši E. Voltera npublicētais mantojums Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva Sanktpēterburgas filiāles 178. fondā satur dažādas norādes, vērojumus un pārdomas par ekspedīcijās apmeklēto vietu iedzīvotāju ekonomisko situāciju, materiālo un garīgo kultūru, sadzīvi, datus Latvijas etniskā sastāva vēsturei. Līdzīgi F. Brīvzemniekam, savu ekspedīciju laikā Latgalē un Pēterburgas latviešu vidū viņš rosināja etnogrāfisko ziņu pierakstīšanu un iesūtīšanu. Gan ekspedīciju laikā, gan no Pēterburgas latviešiem E. Volters sagādājis arī nelielu etnogrāfisko priekšmetu kolekciju – galvenokārt ar kāzu ieražu simbolisku saistītas tekstilijas.¹⁰

1892. gadā daļa no Latgales ekspedīciju vākumiem kopā ar plašiem E. Voltera komentāriem tika publicēta viņa apjomīgākajā latviešiem veltītajā publikācijā – etnogrāfisko un folkloras “Materiālu” krājumā,¹¹ kurš ar laiku ieguva nozīmīgu vietu pirmo Latgalei veltīto zinātnisko publikāciju virknē.¹² Šī izdevuma iznākšanai savā laikā varēja būt arī zināms sabiedriski politisks atbalsojums, jo vēl nav izvērtēta E. Voltera “infantiešu” pētījumu nozīme jautājuma “kas ir latgalieši?” aktualizēšanā ne vien akadēmiskajā zinātnē, bet, iespējams, arī Krievijas valdošajās administratīvajās aprindās. Saistībā ar cariskās Krievijas īstenoto politiku ziemeļrietumu guberņās (t.sk. latīņu burtu drukas aizliegums u.c.) šādam jautājumam varēja būt ne tikai zinātniskas diskusijas nozīme. Par “Materiālu” izdošanas mērķi E. Volters 1887. gadā rakstīja: “.. administratīvajās aprindās Infantijas latviešus valodas un sadzīves ziņā uzskata par tuvākiem lietuviešiem nekā Baltijas latviešiem. Jaunais etnogrāfisko materiālu krājums tādējādi kalpos: 1) jautājuma izskaidrošanai par Vitebskas [guberņas] latviešu radniecību ar Baltijas latviešiem un lietuviešiem un reizē ar to veicinās 200 000 katoļticīgo latviešu atpoļošanu [располячению]; 2) krievu sabiedrības un zinātnes iepazīstināšanai ar Vitebskas guberņas latviešiem; 3) Baltijas latviešiem parādīs, ka viņu brāļi Vitebskas guberņā saglabājuši izloksni, kas daudzējādā ziņā ir pirmatnīgāka un mazāk izraibināta ar svešvārdiem.”¹³

Jau 19. gs. 80. gados E. Voltera vērtējumā visu triju guberņu latvieši uzskatāmi par vienu tautu, par ko šajā laikā vēl samērā maz izteicās paši latvieši. 1887. gada referātā par ekspedīcijas pie Vitebskas guberņas latviešiem rezultātiem E. Volters secināja: “Infantijas latviešu pagastos valodas, tautas ieražu un tautas dziesmu ziņā jāmeklē tīra, nesajaukta latviešu cilts [чистокровное несмешанное латышское племя].”¹⁴ Lai gan E. Volters pievērsis uzmanību reģionālajām atšķirībām, t.sk. Vidzemes un Latgales latviešu valodas dialektu īpatnībām, un katrā apmeklētajā pagastā sastādījis īsus vietējo izloksni raksturojošu vārdu sarakstus,¹⁵ kā Latgales latviešu galveno reģionālo atšķirību viņš tomēr izcēla reliģiju, nevis valodu.¹⁶ E. Volters ar nožēlu atzīmējis, ka Latgales iedzīvotāji kopējā latviešu nacionālās atmodas gaitā diemžēl palikuši malā, jo katoļu mācītāji un vietējie izglītības sistēma to neatbalstot un drīzāk veicinot katoļticīgo latviešu pārpoļošanu.

E. Voltera darbībai kopumā bija raksturīgs komplekss skatījums uz baltu tautu valodu un kultūru. Citā rakursā turpinot jaunlatviešu romantiskā stilā slavēto baltu etnogenētiskās radniecības ideju, viņš uzsvēra visu baltu tautu – īpaši latviešu un lietuviešu folkloras un “mājas sadzīves” salīdzināmo pētījumu nepieciešamību.¹⁷ Tiesa, tuvāk iepazīstoties ar latviešu kāzu dziesmām un ieražām, zinātnieku tomēr pārsteigusi “zināma latviešu savrupība” – īpaši kāzu ieražu simbolikas ziņā.¹⁸ Kaut arī lietuviešu valodas un etnoloģijas pētījumi kļuva par E. Voltera pētījumu prioritāti, salīdzinošo skatījumu viņš ievēroja

Programa tautas gara mantu krājjiem, sastādīta privātdocenta E. Volterra vadībā no dažiem Pēterburgas latviešu studentiem (Jelgava, 1892). Titullapa

Программа тautas juridisku ierašu krāšanai (Liepāja, 1892). Titullapa

gan savā zinātniskajā darbā, gan centās organizatoriski veicināt šādu vispārinošu pētījumu tapšanu. 1893. gadā pēc E. Volterra iniciatīvas KĢB Ziemeļrietumu nodaļā tika izveidota un īsu laiku darbojās īpaša Lietuviešu–latviešu komisija.

E. Volters atbalstīja mazo tautu valodu un kultūras pētniecību (arī ārpus to galvenās apdzīvotās teritorijas) un iebilda pret šovinistiskiem uzskatiem par mazo tautu otršķirību: “Zināmu nāciju “kultūrtrēģerisma” pretenzijas balstās nevis uz dzīves īstenību un apdāvinātu indivīdu tiesībām, bet gan fizisku spēku un tieksmi denacionalizēt vājos.”¹⁹ Pagaidām praktiski neizmantots avots ir E. Volterra vāktās ziņas par latviešu, lietuviešu, baltkrievu, igauņu etniskajām robežām un nelielo cittautiešu grupu dzīvesvietu vēsturi 20. gs. sākumā (arī Latvijas teritorijā). E. Volters interesējās, piemēram, par lietuviešu ciemiem Rēzeknes apriņķa Tiskādu pagastā. Tā kā viņš bija viens no pirmajiem Eiropas zinātniekiem, kurš ekspedīciju apstākļos izmantoja moderno ierīci – fonogrāfu, 1911. gadā Krievijas ZA viņu sūtīja komandējumā uz Rēzeknes apriņķi tur dzīvojošo lietuviešu izlokšņu ierakstīšanai.²⁰ Ir norādes, ka E. Volters pievērsies latviešu skaita un

Eduards Volters 20. gs. 30. gados. No: Students, 1936, nr. 5, 99. lpp.

dzīvesvietu izplatības noskaidrošanai Vitebskas guberņā kopumā.²¹ 1893. un 1903. gadā viņa pētniecisko braucienu maršrutos bijusi iekļauta arī Vidzemes guberņa.²² 1912. gadā saistībā ar Krievijas impērijas tautu etnogrāfiskās kartes sagatavošanu E. Volters aicināja KĢB īpaši pievērsties Latgales daudz-nacionālā sastāva detalizētai izpētei ar speciālas anketas un programmas palīdzību. Šādas anketas izstrādi viņš jau bija uzsācis.²³

1917. gadā E. Volters ir sācis gatavot ziņojumu “Latvieši, viņu izcelsme un izplatība. Jautājumā par Latvijas un Latigolas pašnoteikšanos” (*Die Letten, ihre Herkunft und Ausbreitung. Ein Beitrag zur Frage über die Selbstbestimmung Latvijas und Latigolas*).²⁴ Pagaidām nezināmam adresātam vācu valodā rakstītā nepabeigtā ziņojuma uzmetumā

E. Volters precīzi norādījis, ka ar vārdu *Latvija* viņš apzīmē Kurzemi, Vidzemi un Latgali. Kā etnisko robežu speciālists E. Volters, iespējams, ir piedalījies Latvijas–Padomju Krievijas jauno robežu noteikšanas sarežģīto jautājumu apspriešanā.²⁵

19. gs. 80. gados E. Volteram veidojās auglīga sadarbība ar inteliģences pārstāvjiem no Sanktpēterburgas latviešu vidus. Vairāk zināma viņa sadarbība ar toreizējo universitātes studentu J. Pliekšānu (Raini),²⁶ sadarbības partneru vidū bija arī J. Ansbergs, J. Vidiņš, J. Sirmais, P. Stučka, vēlāk P. Šmits u.c. nākamie latviešu juristi, zinātnieki, literāti, politiķi. E. Volters konsultēja studentus, kuriem bija interese par baltu valodniecību, etnoloģiju un folkloru, dažus no viņiem iesaistīja bibliogrāfisko apskatu un materiālu vākšanas programmu sagatavošanā.

Etnogrāfisko un folkloras materiālu vākšanā E. Volters 80.–90. gados turpināja izmantot jau 19. gs. vidū izveidojušās klasiskās etnogrāfisko materiālu (pārsvārā tomēr t.s. gara mantu) vākšanas metodes: 1) lauka pētījumus (ekspedīcijas); 2) vietējo interesentu iesaistīšanu un zināma korespondentu loka izveidošanu; 3) jautājumu lapu un programmu sagatavošanu un publicēšanu. Sākotnējā etnogrāfisko materiālu brīvās pierakstīšanas metode, kas 19. gs. 70. gados bija noderīga, iesaistot plašu gara mantu krājēju loku, jau 80. gados vairs nepmierināja arvien pieaugošās pētnieku prasības. Latvijas etnoloģijai nozīmīgas novitātes bija divas 1892. gadā publicētās programmas.

Plašāk zināma ir “Programma tautas gara mantu krājējiem”.²⁷ E. Voltera pamudināti, viņa vadībā to sagatavojuši Sanktpēterburgas universitātes studenti J. Ansbergs, Stokets, J. Bredenfelds u.c., pārstrādājot KĢB un DAEB vispārējās metodoloģiskās programmas un pievienojot arī E. Voltera un A. Bilenšteina izstrādātos jautājumus par latviešu mitoloģiju. Šo t.s. Voltera programmu izdeva Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļa, kas programmu izsūtīja par brīvu arī visiem saviem 212 līdzstrādniekiem.²⁸ Kā joprojām metodoloģiski piemērotu Latvijas Republikas laikā šo programmu rediģētā variantā vēlreiz izdeva valodnieks P. Šmits.²⁹

Mazāk zināma ir 1892. gadā Liepājā izdotā programma tautas juridisko ieražu krājējiem ar 420 jautājumiem un instrukciju ziņu vācējiem.³⁰ Lielāka uzmanība tautas juridiskajām ieražām tika pievērsta saistībā ar 1889. gada tiesu (t.sk. pagasta tiesu) reformu Baltijas guberņās. KĢB šāda vispārēja programma jau bija izveidota un no 1890. gada ar Kurzemes guberņas Statistikas komitejas starpniecību izsūtīta Kurzemes miertiesnešu sapulcēm. Iespējams, ka E. Volters piedalījies KĢB vispārējās programmas izstrādāšanā un ieražu vākšanas organizēšanā arī Baltijas guberņās. Savās Lietuvas un Latgales ekspedīcijās viņš izrakstījis tekstus arī no pagastu tiesu spriedumu grāmatām.³¹ 1891. gadā viņš strādājis pie kopējas tēmas par lietuviešu un latviešu juridiskajām ieražām.³² Arī t.s. Voltera programmā bija iekļauta atsevišķa nodaļa tautas juridisko ieražu vākšanai. Viens no tuvākajiem E. Voltera līdzstrādniekiem J. Ansbergs, materiālu vākšanai izmantojot abas šīs programmas, publicēja vērtīgu apcerējumu par paradumu tiesībām saimnieku un kalpu attiecībās Ēveles draudzē.³³

E. Voltera plašajiem kontaktiem ar 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā Pēterburgā dzīvojušo latviešu studentu un sabiedrisko darbinieku aprindām bija vērā ņemami rezultāti. Vēlāk, kad bijušie studenti jau bija atgriezušies dzimtenē, īpaši 19. gs. 90. gadu sākumā, sakari ar Pēterburgas autoritāti saglabājās un turpinājās. E. Volters kļuva par visai aktīvu korespondentu laikrakstā “Dienas Lapa” (no 1888. g. redaktors P. Stučka, 1891.–1896. g. – J. Rainis pārmaiņus ar P. Bisenieku).

90. gadu sākumā “Dienas Lapa” kļuva par latviešu demokrātiskās intelīģences idejiskā virziena “Jaunā strāva” sabiedriski politisko uzskatu izteicēju, atradās opozīcijā Rīgas Latviešu biedrībai un skarbi kritizēja RLB Zinību komisijas darbību jautājumos par etnogrāfisko ziņu vākšanu (ko un kā vākt?).

Savu viedokli par etnoloģijas/etnogrāfijas pētījumu objektu un vēlamajiem pētniecību veicinošajiem darba virzieniem laikrakstā puda arī E. Volters, mudinot vairāk pievērsties jaunāko laiku tautas dzīves dokumentēšanai: “Etnogrāfiskai zinātnei jeb pareizāki pētībai (Forschung) šos laikos vajaga ne vien aprakstu par latviešu tautas

gara īpašībām un krājumu par vēl tagad uzglabājušamies senlaiku pasaules uzskata atliekām (survivals), dialektoloģiskiem, mitoloģiskiem un senlaiku dzīves retumiem, kuri ik dienas ātri nozūd priekš slāvu un Eiropas rietumu kultūras straumēm, kas tek uz latviešu tautu, bet tai vajaga vēl arī tādu piezīmējumu un ievērojumu, kuri mums raksturotu latviešu tautas gara, prāta un tikuma stāvokli 25 gadus atpakaļ. Etnogrāfijas izpētīšana nav nekas cits kā nodarbošanās ar tautas tagadējās dzīves vēsturi. [...] Etnogrāfijai kā zinātnei par tautu, vēsturei kā tautas dzīves attīstīšanās izskaidrojumam, abām zinātnēm jāiet roku rokā, un tāpēc arī etnogrāfs, tāpat kā vēsturnieks, nevar iztikt bez avotu kritikas un bibliogrāfijas.”³⁴

Jāpiebilst, ka E. Volters bija ļoti darbīgs Krievijā iznākošo enciklopēdisko vārdnīcu un bibliogrāfisko apskatu autors un aizpildīja tematiskās sadaļas arī par latviešiem un latviešu literatūru. Viņš aicināja latviešu laikrakstus un biedrības, atbalstot dzimtenes pētnieku pūliņus, izdot sistemātiskas bibliogrāfijas, sagatavot aptverošu, populāri sarakstītu “vadoni” latviešu un lietuviešu senāko un jaunāko laiku vēstures pētīšanai, iekļaujot arī cittautu autoru darbus. Viņaprāt, “zem vēstures te jāsaprot: 1) arheoloģija, 2) kultūras vēsture un etnogrāfija, 3) vēsturiskā un tagadējā antropoloģija, 4) valodas, dialektoloģija, onomatoloģija, 5) ģeogrāfija un statistika (saraksti par apdzīvotām vietām un vietu nosaukumu pētīšana)”³⁵

1891.–1894. gadā “Dienas Lapa” izdeva ikmēneša pielikumu “Etnogrāfiskas Ziņas par Latviešiem” – pirmo speciālo periodisko izdevumu latviešu etnoloģijas un folkloristikas vēsturē. Arī šajā izdevumā E. Volters līdzdarbojās, iesūtot historiogrāfiskus apskatus par ārzemju autoru pētījumiem latviešu un lietuviešu tematikā, kritizējot izplatītos romantizētos pārspilējumus par latviešu un lietuviešu mitoloģijas jautājumiem. Lai veicinātu latviešu ieražu aprakstu vākšanu, laikrakstā jau agrāk tika publicēti 146 jautājumi kāzu ieražu vākšanai, arī par bērna gaidīšanas, kristību u.c. ieražām no E. Voltera programmas “leišu ģimenes dzīves izpētīšanai”.³⁶ Raksturīgi, ka E. Volters (un līdz ar viņu “Dienas Lapa” redakcija) visai droši paļāvās uz latviešu un lietuviešu folkloras un etnogrāfisko materiālu iespējamu līdzību, vien norādot, ka daļa publicēto jautājumu var attiekties tikai uz lietuviešiem. Jautājumu labākai izpratnei un kā papildinformācija latviešu lasītājiem tika pievienoti ar kāzām saistīto norišu lietuvieškie nosaukumi un vairāku lietuviešu ieražu īsi apraksti. Laikrakstā “Dienas Lapa” un tā pielikumā kā priekšlikumus etnogrāfisko ziņu krājējiem publicēja arī citas ar E. Voltera līdzdalību vai viņa paša sastādītas jautājumu kopas, piemēram, par latviešu mitoloģiju (kopā ar A. Bilenšteinu un R. Auniņu),³⁷ par Jāņu dienas svinēšanu (kopā ar J. Ansbergu),³⁸ par tautas mūzikas instrumentiem.³⁹ “Etnogrāfiskās Ziņas” tika salīdzinoši ātri publicēti visdažādākā satura iesūtījumi, kas joprojām ir vērtīgs

pirmavots ne tikai etnologiem un folkloristiem, bet arī valodniekiem. Šis izdevums, kas nu jau kļuvis par bibliogrāfisku retumu, bagātīgā empīriskā satura ziņā ir unikāla parādība latviešu etnoloģijas vēsturē. Daļa publicēto ziņu vākta pēc E. Voltera 1892. gada programmas. Līdz ar “Etnogrāfisku Ziņu” izdošanas pārtraukšanu no 90. gadu vidus E. Voltera aktīvā publicistiskā darbība latviešu izdevumos diemžēl pārtrūka. Ar Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisiju ciešāka sadarbība E. Volteram neizveidojās. Saglabājās viņa personiskie sakari un sarakste ar J. Raini, K. Pēteronu u.c., vēlāk veidojās arī jauni kontakti ar latviešu valodniekiem P. Šmitu, K. Mīlenbahu u.c.

19. gs. 80. gados – 90. gadu sākumā Eduarda Voltera zinātniskā, pedagoģiskā un organizatoriskā darbība bija jūtama tā laika Latvijas etnoloģijas un folkloristikas attīstības fonā un ir devusi arī savu ieguldījumu, lai šie gadi kļūtu par spilgtu posmu Latvijas etnoloģijas vēsturē. E. Voltera npublicēto materiālu apgūšana noteikti var dot vērtīgus atradumus mūsdienīgiem kultūrvēsturiskiem pētījumiem.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Raksta sagatavošanā izmantoti 20. gs. 80. gados skatītie minēto Sanktpēterburgas arhīvu materiāli.
- ² Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva Sanktpēterburgas filiāle (turpmāk – KZA), 178. f., 1. apr., 213. l., 1. lp.
- ³ Zeile P. Latgales kultūras vēsture: no akmens laikmeta līdz mūsdienām. – Rēzekne, 2006. – 340. lpp.
- ⁴ *Auziņu Kārlis [Pētersons K.]*. Edvards Volters // Austrums: Zinības un rakstniecības mēnešraksts. – Jelgava, 1892. – 388. lpp.; *Konversācijas vārdnīca*. – Rīga, 1921. – 4. sēj. – 4644. sl.
- ⁵ *Leja G.* Piemin Kurzemes skolu tēvu // *Kurzemes Vārds*. – 1999. – 11. okt.
- ⁶ Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, Latviešu kultūras rokrakstu fonds, R x 6, 1, 32; *J. E. [Endzelīns J.]*. Ed. Volteris // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1926. – Nr. 4. – 343. lpp.
- ⁷ Šī atkāpe rakstīta, lai norādītu, ka rakstā apzināti saglabāts uzvārda *Volter* latviskojums *Volters* atbilstoši uzvārda rakstībai apskatāmā laikposma avotos un publikācijās līdz 20. gs. 20. gadiem, kad sākās E. Voltera biogrāfijas “Lietuvas periods”, kā arī etnoloģijas nozares līdzšinējā historiogrāfijā.
- ⁸ Latvija – mūsdienu Latvijas Republikas teritorijas nozīmē.
- ⁹ *Butkus A.* Baltu humanitarai – 150 // Tautosakos darbai. – Vilnius, 2006. – T. 31. – P. 246–250; *Bušmienē S.* Eduardas Volteris. Biobibliogrāfija. – Vilnius, 1973; *Vanaga L.* Baltu valodu un kultūras pētniekam Eduardam Volteram – 150 // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2006. – Nr. 2. – 200., 201. lpp.
- ¹⁰ Известия Императорского Русского Географического общества. – 1882. – Т. XVIII. – С. 37.
- ¹¹ *Вольтер Э. А.* Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии. Ч. 1: Праздники и семейные песни латышей.

- [Записки имп. РГО по отделению этнографии. Т. 15, вып. 1.] – Санкт-Петербург, 1890.
- ¹² *Infantjevs B.* Eduarda Voltera latgaliešu tautasdziesmu krājums // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1997. – Nr. 1/2. – 16.–21. lpp.
- ¹³ KZA, 35. f., 1. apr., 287. l.
- ¹⁴ Turpat, 178. f., 1. apr., 9. l., 1. lp.
- ¹⁵ Turpat, 9. lp.
- ¹⁶ “Mūsu novērojumi neapstiprina uzskatu, ka Inflatijas latvietis ir latviskots leitīs [летизированный литвяк] ne tikai attiecībā uz valodu, bet arī paradumu un ieražu ziņā. Lituānismu skaits kopumā nav liels. Galvenais, kas atdala Vitebskas latvieti no viņa Baltijas brāļiem, nav valoda, bet reliģija. Inflatijas latvietis, neskaitot mazskaitlīgos pareizticīgos Ludzas apriņķa Viļakas un Balvu pagastos, ir katolis, tāpat kā viņa senais kungs polis. Vidzemes latvietis vitebskietī tāpēc arī atšķir ar iesauku “Pōlīts, Pōliši”.” – KZA, 178. f., 1. apr., 12. l.
- ¹⁷ *Вольтер Э. А.* О результатах этнографической поездки к прусским литовцам (летом 1883 г.) // Известия Императорского Русского Географического общества. – Санкт-Петербург, 1885. – Т. XXI. – С. 97.
- ¹⁸ *Вольтер Э. А.* Материалы .. – С. 151.
- ¹⁹ *Вольтер Э. А.* Судьба последних ливов в России в связи с проблемой мелких народностей в государстве и их сохранения для науки // Живая старина. – 1916. – Приложение 5. – С. 53–56.
- ²⁰ KZA, 178. f., 1. apr., 213. l., 2. lp.
- ²¹ Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, Dažāda sarakste I, 79.
- ²² KZA, 178. f., 1. apr., 213. l., 24., 33. lp.
- ²³ Turpat, 22. l.
- ²⁴ Turpat, 88. l.
- ²⁵ *Галиона В.* Рукопись Э. А. Вольтера 1918 г. об уточнении восточной этнографической границы латышей // Э. А. Вольтер и балтистика как комплексная дисциплина: Международная научная конференция. Тезисы докладов. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 13–15.
- ²⁶ *Ambainis O.* Latviešu folkloristikas vēsture. – Rīga, 1989. – 59. lpp.; Rainis laikabiedru atmiņās. – Rīga, 1985. – 243.–246. lpp.
- ²⁷ Programa tautas gara mantu krājējiem, sastādīta privātdocenta E. Voltera vadībā no dažiem Pēterburgas latviešu studentiem. – Jelgava: Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļa, 1892.
- ²⁸ Jelgavas Latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas gada pārskats par 1892. g. – Jelgava, 1893. – 12. lpp.
- ²⁹ Programa tautas tradīciju krājējiem. No jauna pārstrādājis prof. P. Šmidts, pēc agrākās Pēterburgas latviešu studentu sastādītas programmas. – Rīga, [1923].
- ³⁰ Programma tautas juridisku ierašu krāšanai. Tulkojums latviešu valodā drukāts Aizputes–Grobiņas miera tiesnešu sapulces priekšsēdētāja uzdevumā. – Liepāja, 1892.
- ³¹ Krievu ģeogrāfijas biedrības arhīvs, 49. f., 1. apr., 26. l., 17.–20. lp.
- ³² KZA, 178. f., 1. apr., 115. l.
- ³³ *Ansbergs J.* Paradumi un paradumu tiesības saimnieku un gājēju satiksmē // Etnogrāfiskas Ziņas par Latviešiem (turpmāk – EZ). – 1893. – Nr. 1, 4, 6, 8, 9, 11.

- ³⁴ *Volters E.* DL 1892: Par latviešu bibliogrāfiju // *Dienas Lapa*. – 1892. – Nr. 116, 117.
- ³⁵ Turpat.
- ³⁶ Jautājumi par kāzu ieražām, Voltera kga sastādīti // “*Dienas Lapas*” Feļetona turpinājums. – 1889. – Nr. 57, 85, 91.
- ³⁷ Lūgšana // *Dienas Lapa*. – 1888. – Nr. 47.
- ³⁸ EZ. – 1892. – Nr. 144, 247.
- ³⁹ Turpat. – Nr. 247.

Lilita Vanaga

EDUARD WOLTER (1856–1941) IN THE CONTEXT OF LATVIAN ETHNOLOGY IN THE 1880s AND 90s

Summary

This paper is devoted to the contribution to Latvian ethnology of the researcher Karl Eduard Gotfried Wolter (full name; born 1856 in Riga) in the period of its early development in the second half of the 19th century. In the 1880s and 90s, “Latvian themes” constituted a notable part of Wolter’s scientific work, particularly in connection with his activities in the Russian Geographical Society (St Petersburg). His most important contributions are: the fieldwork undertaken in 1882 and 1884 in the region of present-day Latgale, which was relatively unstudied at that time, and the collection of ethnographical material. Already at that time, stressing the regional differences, Wolter was writing about the Latvians, who lived in three governments of tsarist Russia, as a single nation.

What is more, Wolter cooperated with the collectors of ethnographical data and researchers in St Petersburg’s Latvian community. He also generated interest in the gathering of ethnographical material among his students and provided them with methodological assistance. A remarkable achievement was the first methodological programme for collectors of ethnographical materials, compiled by students under the guidance of Wolter (*Programma 1892*). Another novelty was the first periodical devoted to Latvian ethnology (*Etnogrāfiskas Ziņas par Latviešiem*, 1891–1894), in the publication of which former students of Wolter were also involved. The many contributions by Wolter constitute an important part of the scientific content of the publication. Wolter also cooperated with the most important scientific societies and individual researchers of Latvian ethnology of that time.

That the 1880–90’s became one of the most active periods in the history of Latvian ethnology is also partly due to the scientific, organisational and teaching activities of Eduard Wolter.